

SZULOVSZKY JÁNOS

„hamvaiból kikelő phoenix”

Danielik János kiegyezés-koncepciója 1862-ből

A 19. század középső harmadában széles körű ismertségnek örvendett és sokakra hatott. Alakja a magyar irodalomba is bevonult: fordultatos életpályája, összetett személyisége készítette arra Jókait, hogy róla mintázza meg – egyfajta görbe tükörben – a *Fekete gyémántok* Sámuel apátját.¹ Halála után azonban hamar elhalványult az emléke. Nevét és munkásságát ma már csak szűkebb szakmai körökben tartják számon. Sokatmondó, hogy tudós pap-társának, Szvorényi Józsefnek a *Magyar Tudományos Akadémián* 1891. január 26-án elmondott emlékbeszéde² után csaknem egy évszázad telt el addig, amíg egy történész behatóbb elemzések tárgyául választotta Danielik János egri kanonok, címzetes pristinei püspök munkássága egy-egy szeletét.³ Csorba László tanulmányait követően 1997-ben az egri múzeum évkönyvében Berecz Máttyás vállalkozott arra, hogy vázolja közéleti pályafutását.⁴ Bár Danielik joggal sorolható a korabeli politikai vezető réteg második vonalába,⁵ csak egyetérthetünk azzal a véleménnyel, miszerint „több figyelmet érdemelne, ha másért nem is, az eddig alig kutatott gazdag kéziratos hagyatéka miatt, mely minden bizonnyal még sok értékes adattal szolgálhatna a hazai történetírás számára”.⁶ Ezek közé tartozik dolgozatunk tárgya, az 1862-ben megfogalmazott kiegyezési

1 Csorba László: Nemzetélet és hitélet közös választóján. (Nemzet és egyház konzervatív „érdekesítésének” programja Danielik János munkásságában). In: Forradalom után – kiegyezés előtt. A magyar polgárosodás az abszolutizmus korában. Szerk., bev. Németh G. Béla. Bp. 1988. 366.; Berecz Máttyás: Vázlat Danielik Nepomuk János püspök közéleti pályájáról (1817–1888). In: *Agria XXXIII. Tanulmányok a 80 esztendő Bakó Ferenc tiszteletére.* Szerk. Petercsák Tivadar–Szabó J. József. Eger, 1997. (Annales Musei Agriensis) 331.

2 Szvorényi József: Emlékbeszéd Danielik János tiszteleti tagról. Bp. 1891. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek VI./11.)

3 Csorba László: Újabb adatok a kiegyezés előkészítésének történetéhez. In: A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára. Szerk. Dénes Iván Zoltán–Gergely András–Pajkossy Gábor. Bp. 1984. 423–445.; *Uő*: Die Anfänge der konservativen Kirchenpolitik. (Die kirchenpolitische Publizistik von János Danielik 1848). *Doxa* 1987. 11. sz. 29–51.; *Uő*: Nemzetélet és hitélet i. m.

4 Berecz M.: i. m.

5 Csorba L.: Nemzetélet és hitélet i. m. 366.

6 Berecz M.: i. m. 331., Berecz Máttyás előtt már így vélekedett Csorba László is: „sokoldalú tevékenységének majdani számbavétele minden bizonnyal számos fontos részlettel gyarapítja ismereteinket”. Csorba L.: Nemzetélet és hitélet i. m. 366.

programterve, amely lényegében mindezidáig ismeretlen volt a szakirodalom számára.

Tudjuk, a múlt mellékszereplői is lehetnek olykor nagy hatású ügyek nélkülözhetetlen közreműködői. Így van ez Danielik esetében is. A korszakkal foglalkozó újabb áttekintések közül némelyik már fontosnak tartja, hogy az 1867-hez vezető út tárgyalásakor Augusz Antal báró mellett az ő szerepvállalásáról is szóljon.⁷ Danielik volt ugyanis az az összekötő kapocs, aki révén a kollaboráns múltja miatt fölöttébb népszerűtlen főúr 1864. december 27-én bebozsáttatást nyert Deák Ferenc *Angol Királynő*-beli híres szobájába. Danielik, az „udvarhoz lojális hazafi” a továbbiakban is résztvevője volt annak a titkos tárgyalássorozatnak, amelyet minden bizonnyal Albrecht főherceg kezdeményezett. A császár apai nagybátyja Augusz bárót bízta meg azzal, hogy az udvar nevében vegye föl a kapcsolatot a magyar ellenzék vezérével.⁸ Az 1864–1865 telén lezajlott tárgyalásokon⁹ Augusz mindvégig Danieliken keresztül közvetített Ferenc József és Deák Ferenc között.¹⁰ E találkozások vezettek el Deák nevezetes húsvéti cikkének megszületéséhez – jelentőségüket tehát aligha lehet túlbecsülni.

Mi tette alkalmassá a közvetítő szerepre Danielik Jánost? Mivel egy közel-múltban megjelent tanulmány jó áttekintést nyújt életútjáról, ez felment biográfiaja részletesebb ismertetése alól, így csak a témánk szempontjából legfontosabb momentumokra szorítkozom.

Danielik Nepomuk János a Gömör megyei Murányalján szlovák eredetű családban született 1817-ben.¹¹ Előbb a premontrei rend rozsnói gimnáziumában tanult, majd növendékpapként a pesti központi szemináriumba került. Kivételes tehetsége és szorgalma révén tanulótársai közül magasan kiemelkedett, tizenkilenc évesen, 1836-ban, másodéves teológusként már bölcséletdoktor. Ettől az évtől kezdett el publikálni. 1839-ben a tanulói padból a katedrara került: tanulmányai befejeztével ugyanis kinevezték Rozsnyóra a líceum rendes tanárának. 1840-ben Kassán szentelték pappá. A hazai egyházi hírlapirodalom úttörőjének, a *Religio és Nevelés* című katolikus folyóiratnak 1846-tól már rendszeres szerzője volt, 1848 márciusától segéd-, az év nyarától teljhatalmú szerkesztője, 1849 januárjától pedig már kiadója és tulajdonosa lett. Danielik ellene volt minden forradalmi eszmének és törekvésnek, szembefordult a sza-

7 Csorba László: Az önkényuralom kora (1849–1867). In: 19. századi magyar történelem. 1790–1918. Szerk. Gergely András. Bp. 1998. 338.

8 Csorba László szerint e megbízás elnyerésében szerepet játszott Augusznak „elsősorban Danielik segítségével is folytatott módszeres felkínálkozása”. *Csorba L.*: Újabb adatok i. m. 426.

9 Somogyi Éva 1973-ban megvédett kandidátusi disszertációjában – amely 1976-ban magyarul, 1983-ban pedig németül könyv alakban is megjelent –, még jogosan mutatott rá arra, hogy a történészek nem kezelik jelentőségének megfelelően az 1864–1865 telén folytatott tárgyalásokat. *Somogyi Éva*: A birodalmi centralizációtól a dualizmusig. Az osztrák-német liberálisok útja a kiegyezéshez. Bp. 1976. 59.; *Uő*: Vom Zentralismus zum Dualismus. Der Weg der deutsch-österreichischen Liberalen zum Ausgleich von 1867. Bp.–Wiesbaden, 1983.

10 Berez M.: i. m. 339.

11 Az életrajzi adatokat alapvetően Szvorényi József és Berez Máttyás biográfiáiból merítettem.

badságharccal.¹² Lojális magatartásának méltánylásaképpen Danielik 1849. október 1-jén megkapta mesterkanonoki kinevezését az egri főkáptalanba, s még a hónap végén meghívta a császári biztos, gróf Karl Geringer a hazai iskolák át-szervezésével foglalkozó bizottságba. 1849 szeptemberétől ismét megjelentethette a *Religio és Nevelés* számait. A folyóirat 1849. december 30-ig látott napvilágot e címmel, 1850-től lerövidült a címe *Religio*-ra.

Amikor a katonai kormányzat egyházi személyek százait idézte hadbíróóság elé – köztük főpapokat is! – világos lett Danielik számára is, hogy a bécsi kabinet a papságot testületileg kívánja büntetni. Ezért mindenben támogatta az új hercegprímásnak, Scitovszky Jánosnak a katonai megtorlás áldozatául esett papok megmentésére irányuló erőfeszítéseit. Lapjában rendszeresen hangot adott a nemzetet ért sérelmeknek. Bár ezt burkolt formában és óvatosan tette, a hatóságok számára ez egyre kényelmetlenebbé vált. Az utolsó csepp a pohárban az volt, amikor az egyházi publicista szóvá tette a magyar nyelv mellőzését. Ezt követően 1851. július 18-án a rendőrség letartóztatta. Scitovszky hercegprímás hiába próbált közbenjárni az érdekében, az uralkodó sürgönyileg tiltotta meg a kegyelmezést. A hadbíróóság a *Religio* felfüggesztésén túl két hónap börtönbüntetésre ítélte. Ezt 1851. augusztus 2-től október 1-jéig ténylegesen le is töltötte.

Megítélése lényegesen megváltozott e meghurcoltatásával, a magyar közvélemény nemzeti mártírként tekintett rá. A fővárosban élő egri kanonok ettől kezdve lett igazán országos közéleti személyiség. Ekkor figyelt fel rá báró Kemény Zsigmond is, akinek a hatására jelentősen módosult a világlátása. Az addig markánsan egyházas fogantatású gondolatvilágába beépült a nemzeti ügyek iránti érzékenység, s belátta, hogy súlyos akadályt jelent a protestantizmussal szembeni merev elutasítás.¹³ Hasonló habitusuk is hozzájárult ahhoz, hogy Kemény báró és Danielik között életre szóló szoros személyes, mondhatni baráti kapcsolat jött létre. Az 1850-es években körülöttük egy publicistákból és irodalomárokból álló vidám férfitársaság alakult ki.¹⁴

Danieliknek a magasabb körök számára is szalonképessé válásához jelentősen hozzájárult, hogy 1853 nyarán ő lett a *Szent István Társulat* alelnöke.¹⁵ Ambícióinak és nagy munkabírásának köszönhetően a vallásos tematika mellett a

12 *Szvorényi J.*: i. m. 6. – Danielik elítélte az uralkodóval való fegyveres összecsapást, lapjában császárhűségre szólította fel a magyar tanítókat, több cikkben Windischgrätzet mint szabadtót üdvözölte, olyan írásokat közölt, amelyek a szabadságharc katonáinak a katolikus papok ellen elkövetett tetteit ecsetelték. *Fehér Katalin*: Egy reformkori katolikus hetilap, a *Religio és Nevelés* (1841–1849). *Magyar Könyvszemle* 120(2004) 14–28. Danielik belátta a polgári átalakulás szükségességét, s kimondottan toleráns szerkesztőnek bizonyult, amikor az egyháza belső megújulását célzó liberális eszméknek is helyet adott a lap hasábjain. *Berecz M.*: i. m. 332.

13 Szemléletváltásához ld. még: *Csorba L.*: *Nemzetélet és hitélet* i. m. 370–380.

14 I. m. 605–606.

15 Ennél a főpapság és a konzervatív arisztokrácia támogatásával, az idő tájt Scitovszky hercegprímás aktív védnöksége alatt működő társadalmi szervezetnél az alelnöke volt a legfőbb irányítói poszt.

nemzeti irodalmat szolgáló művek sora, köztük több reprezentatív, az elit számára készült kiadvány-sorozat is napvilágot látott.¹⁶ A Társulatnak azonban nem csak a könyvkiadás volt a célja. Az önkényuralom időszakában lényegében az egyetlen működő társadalmi fórum volt, szép számmal léptek be tagjai közé protestánsok is. Bár a protestáns pátens kibocsátását követő nemzeti tiltakozás hatására felerősödő felekezeti barátkozásnak élenjáró demonstrátora volt Danielik, ám távol állt tőle a protestantizmus nemzetfenntartó szerepének a hangoztatása, amit – taktikus okokból – a katolikus konzervatívok is nem egyszer hangoztattak.¹⁷ Pozícióját felhasználva elérte, hogy a *Szent István Társulat* egyik központja lett a püspöki kar és a konzervatív arisztokrácia politikai kapcsolattartásának, illetve a dinasztiaival való kiegyezést kereső más csoportok és a konzervatívok közeledésének.¹⁸

Miután 1855-ben Kemény Zsigmond lett a *Pesti Napló* főszerkesztője, Danielik a lap egyik főmunkatársa lett. Így került kapcsolatba Deák Ferencsel és az egykor a *Pesti Hírlap* körül csoportosult centralisták körével. Szerkesztői-kiadói, publicista és szervező munkája mellett nem hagyott fel a tudományos irodalmi tevékenységgel sem. A *Magyar Tudományos Akadémia* „tudományosságunk emelése és pártfogása körüli érdemei”-ért 1858. december 15-én tiszteleti taggá választotta. Bartakovics Béla egri érsek kezdeményezésére és Scitovszky hercegprímás közbenjárására a Rómából a pápai titkos kamarási címet elnyerő kanonokot 1860 decemberében címzetes pristinei püspökké, s egyúttal a helytartótanács egyházi ügyekkel foglalkozó előadójává nevezték ki.¹⁹ E pozíciójában azután is megmaradt, hogy 1861 augusztusában az országgyűlés feloszlásával kudarcba fulladt Ausztria és Magyarország közjogi viszonyának a rendezési kísérlete.

Tehát sokágú társadalmi-politikai kapcsolatrendszer állt Danielik mögött, amikor 1862 elején²⁰ egy politikai programtervet fogalmazott meg „a birodalom közügyeinek Ausztria összes népei részvételével való végelrendezésére”.²¹ A kialakult helyzetet és a megteendő lépéseket 13 pontban foglalta össze. Javaslata „ész- és célszerűségét” illetően előrebocsátotta, hogy az a birodalom egységét és Magyarországnak minden jogát egyaránt biztosítja; összhangot teremt a törvények között, s mindezt anélkül éri el, hogy az uralkodó különösebb kompromisszumra kényszerülne.

Kulcskérdésnek a birodalom pénzügyei rendezését tekintette, s úgy vélte, ha ez megoldódik, a „kormányforma másodrendű kérdés”, s Ferenc József azután

16 A teljes képhez tartozik, hogy a nagyszabású sorozatok (pl. Cantu Világtörténete, Egyetemes Magyar Encyclopaedia) szinte a csőd szélére sodorták a Szent István Társulatot.

17 A protestantizmusoz való viszonyáról bővebben: *Csorba L.*: Nemzetélet és hitélet i. m. 387–389.

18 I. m. 386.

19 I. m. 388.

20 Az általam ismert szövegek keltezés nélküliek, az időpontot Szvorényi József adja meg. *Szvorényi J.*: i. m. 16.

21 A szöveg az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban Danielik János kéziratos hagyatékában két változatban található. Jelzetük: Ms 2046/17., ill. Ms 2046/17a. Az előbbi a fogalmazvány a szerző javításával, az utóbbi a letisztázott változat.

már „akár az összes 1848-iki ministeriumot is megadhatja” a nemzetnek. Diagnózis szerint a fennálló csonka birodalmi tanácsnak nincs annyi tekintélye, hogy képes legyen a birodalom hitelét helyreállítani, ezért helyette egy olyan teljes legitimitációt nyújtó kongresszust kellene összehívni, amelybe a birodalom összes népei küldenének képviselőket. Az így összeülő, egyszeri „ad hoc birodalmi tanács”²² már rendelkezne ahhoz elég felhatalmazással, hogy a felhalmozott államadósság ügyében megtegye a szükséges lépéseket. Ennek rendezése után – Danielik víziója szerint – szinte minden téren fellendülés venné kezdetét, s „a monarchia mint hamvaiból kikelő phoenix új hatalmas életnek indulna, jövője pedig századokra biztosíthatnák”.

Az 1862 áprilisában benyújtott tervezetre még abban a hónapban megjött a válasz. Az elutasítást azzal indokolták, hogy a Reichsrat, a Birodalmi Tanács már fennálló intézmény, ezért ad hoc jelleggel már nem hívható össze.²³

Az elutasítás nem szegte kedvét. Változatlanul kereste és építette a kapcsolatokat. A politikai kibontakozás ügyében *gr. Forgách Antal* kancellárral is levelezésben állt. 1862. június 15-én többek között e biztatást kapta tőle: „Ha Isten megtart, hazánk jövőjének biztosítására célzó terveinket létesítjük; s a püspök úr a kivitelben ésszel, eréllyel, tettel döntő szerepet fog vinnie”.²⁴ A Csorba László által közreadott néhány Danielik-levél jól mutatja, a továbbiakban is készen állt a cselekvésre, hogy megragadja azt a pillanatot, amikor mindkét fél részéről hajlandóság mutatkozik a kiegyezésre.²⁵ Mint tudjuk, az idő akkor érett meg erre, amikor 1864 őszén válságba került Anton Schmerling alkotmányos centralista programja. Ezt Danielik fel is ismerte, s már szeptemberben az udvarnál történő puhatolózásra ösztökelte régi barátját, Augustz Antalt.²⁶ De ez már egy másik, és sokkal ismertebb történet.

Tudvalévő, az 1860-as évek első felében a „kiegyenlítés” érdekében hasonló tervek sora született a Lajtán innen és túl.²⁷ Danielik Jánosnak az alábbiakban közölt program-tervezetét ezek közül megfogalmazójának későbbi tevékenysége, az 1864–1865 telén a kiegyezést előkészítő tárgyalásokon betöltött közvetítő szerepe emeli ki.²⁸

22 A tervezet német nyelvű szövegében Danielik e testületre ugyanúgy a 'Reichsrath' kifejezést használja, mint a fennálló – de csonka – birodalmi tanácsra, ennek attól különböző, sajátos, alkalmi jellegére csak az idézőjelben használt *ad hoc* minősítés utal.

23 Egri Érseki Könyvtár Kézirattára, Danielik János hagyatéka, Ms 2046/17./f.

24 Idézi: *Szvorényi J.*: i. m. 16.

25 *Csorba L.*: Újabb adatok i. m.

26 1864 szeptemberében írta Augustz bárónak a következőket: „A körülményeket olyanoknak látom, hogy Bécsben nem minden eredmény nélkül fognál megfordulhatni.” Idézi: *Csorba L.*: Újabb adatok i. m. 427.

27 *Somogyi Éva*: Abszolutizmus és kiegyezés. 1849–1867. Bp. 1981. (Magyar História) 163. – A publikált magyar röpiratok koncepcióiról ld. *Deák Ágnes*: „Kiegyenlítési program-kovácsaink”, 1861–1865. Századok 139(2005) 695–732.

28 A szöveg közreadása során a korabeli helyesíráson nem változtatok, s csak azokhoz a latin kifejezésekhez fűzök magyarázatot, amelyek kevésbé, ill. ma már más jelentésben ismertek. *Dőlt* betűvel jelzem a kéziratban eredetileg aláhúzott részeket.

DOKUMENTUM

Politikai Programm-terv

Jegyzet. Az itt benyújtott tervnek ész- és czélszerűségéről ajánlólag legyen itt elég ennyit megjegyezni:

a) A birodalom egységi igényeit teljesen kielégíti, Magyarország minden jogát pedig biztosítja;

b) mindazon töredékek közé, melyek a mult legislatiókból²⁹ még a felszínen lebegnek, öszhangzást hoz;

c) a végleges alakulást a fejedelem legkisebb compromissiója nélkül eszközli, mert semminemű restauratiót³⁰ nem igényel; s ép ezért

d) győzelmes párt alakítására teljes és biztos reményt nyújt.

1. §.

Fő, s talán az egyetlen valóságos életkérdés Austriára nézve, hogy pénzügyei valahára rendeztessenek. E nélkül sem centralisatio vagy dualismus, sem personal- vagy realunio, sem absolutismus vagy alkotmányosság, sem felelős ministeri vagy dicasterialis³¹ – megyehatósági, szóval semmi nemű kormányzati rendszer sem fogja világhatalmi állását megmenteni s biztosítani.

Nem tagadom, több ut és mód gondolható, mely által a birodalom pénzügyének rendezése, hitelének visszaállítása, valutájának megszilárdítása elérhető volna. Miután azonban ő Főlsége ezen utat és módot az 1860. october 20-iki legfelsőbb kibocsátványokban,³² nem különben az 1861. febr. 26-iki patensben egy központi birodalmi tanács felállítása által már tüzetesen meghatározta; s tagadni nem lehet, hogy ez csakugyan a leggyorsabb és legtekintélyesebb út és mód fogna lenni, ha valósíthatnák; ez egyszer már nem marad más választás, mint a nagy és nehéz problémát a birodalom összes népeinek congressusa által megoldani.

2. §.

Hogy azonban e congressusban résztvenni, Magyarország is eltökélje magát, szükséges volna annak alakját és hatáskörét Magyarország közjogi állásával öszhangzásba hozni, vagyis azt oly alapon, oly alakban és hatáskörrel szervezni, összehívni s illetőleg felruházni, mely mellett az 1790. 10. a magyar korona souverainitását biztosító t.c.z. sértetlen maradjon.³³

29 Legislatio (lat.): törvényhozás.

30 Restauratio (lat.): tisztújítás.

31 Dicasterium (lat.): politikai, igazságügyi, pénzügyi, ill. hadügyi országos központi hatóság (kancellária, helytartótanács, udvari kamara, katonai főparancsnokság). A dicasteriumok rendszerét a felelős minisztériumok felállítása váltotta fel.

32 Az ún. októberi diploma.

33 Az utóbbi szavak a fogalmazványban: „törvénycikk sértetlen maradna”. – Az 1790. évi 10. tc. alapelve az, hogy Magyarország a Habsburg Birodalomban föloszthatatlanul és elválaszthatatlanul

3. §.

Hogy a jelenlegi csonka birodalmi tanács nem fog birni elegendő tekintélyvel a birodalom hitelét visszaállítani: az előre látható, mint ezt a közlelbbi eredmény is megfogja mutatni. Austria a jelen csonka tanács által netalán megszavazott hitel alapján nem lesz képes egy külföldi ezüst kölcsönt realisálni; s ha ez sikerülne is, a kiadások és bevételek közti mérleget még sem lesz képes visszaállítani, mert nem lesz képes az uralkodó s meg nem szüntetett bizalmatlanság folytán a haderőben tetemesebb reductiókat³⁴ tehetni, tehát a száz és fél-száz milliós évi deficiteknek elejét venni.

4. §.

Más részről szintén nem lesz kivihető, hogy a magyar koronához tartozó részek a birodalmi tanácsba, ha annak jelenlegi qualificatiója szigorúan föntartatnék, szabad önelhatározásból képviselőket küldjenek: mert a birodalmi tanácsot jelenlegi alakjában s hatásköre mellett úgy tekintik, mint központi törvényhozó parlamentet, mely által Magyarország törvényhozásilag a birodalomba kebelezetvén, elvesztené történeti s állami existentiáját, királyi szent koronája pedig a császári birodalmi koronának közjogilag alárendeltetnék.

5. §.

A reálunió nem sért, valamíg az önállóság elvének föntartása mellett csupán „*de facto*” létezik. Nem tagadja senki, hogy közös érdekek közös elintézést, és a körülmények szerint, egyik s másik részről, tettleges alárendeltetést követelnek. Senki sem akadt fön azon, hogy például a krimi háboru alkalmával Anglia szárazföldi sergét [sic!] francia vezérnek, s viszont Franciaország tengeri hadait angol admirálnak rendelte volt alá. A reáluniók s alávetések csak akkor sértők, ha tuzetesen mint jog és illetőleg kötelesség formuláztatnak,³⁵ midőn ezzel szemközt a másik fél önállósági jellemét elveszti, midőn az egyik fél rá kényszerítettvén, nem co-, hanem subordinált³⁶ félnek qualificaltatik.

Magyarországon az e tekintetbeni nézetek oly általánosak [sic!] s annyira kiirthatlanul mélyen gyökereznek, hogy a követválasztások a jelenlegi birodalmi tanácsba nem volnának kivihetők, hanem vagy roppant vesztegetések és demoralisatió útján, a mely uton kivívott eredmény mégis nem használna semmit, mert mint ismert tény nem tekintélyt, hanem csak megvetést hozna fejünk-

nul birtoklandó, a hozzá kapcsolt részekkel együtt szabad és független, azaz saját állami léttel bíró országrész, amely tulajdon törvényei és szokásai szerint igazgatandó és kormányzandó.

34 Reductio (lat.): csökkentés, leszállítás.

35 A fogalmazványban a mondat folytatását Danielik kihúzta, s a félhasábon futó szöveg mellé e következő javítást írta: „ha az az egyik részre reá erőszakoltatik, s ez aztán az egész összeegyeztetési processzusban nem mint co-, hanem mint subordinált fél kénytelen szerepet vállalni. Illyetén variálás nem egyéb: mint mechanicus összeszorítás, mely nélküli az erkölcsi alapot, s épen azért nem lehet sem boldog, sem tartós.”

36 Coordinál (lat.): egymás mellé rendel, subordinál (lat.): alárendel.

re; vagy pedig az országnak faj s nemzetiségek szerinti felosztása által, mely rendszabály csakhamar minden nem-német fajoknak a német elleni egyesülésére, s a birodalomnak mint egyszersmind német hatalomnak megsemmisülésére vezetne, tehát mindkettő oly rendszabály leendne, melyhez józaneszű soha, hanem csak kétségbeesett, s kétségbeesésében fűhöz-fához kapkodó államférfiú folyamodhatik.

6. §.

Ily helyzetben, ha egyrészt a birodalom bajos állapotán csak összes népeinek képviselőiből alakult congressus segíthet; másrészt mégis a jelenlegi birodalmi tanács e célra még sem alkalmas, – világos, hogy az egyedüli expediens³⁷ csak egy birodalmi tanács „ad hoc”, vagyis a birodalom összes népeinek olyan gyülekezete lehet, mely egyrészt a fejedelem által nevezett, más résztől az egyes országgyűlések által választott, s ezen esetre azon specificus mandatummal³⁸ ellátott tagokból alakulna össze: hogy küldőik nevében a) a birodalmi összes államadósságot elvállalják és biztosítsák; b) a netalán függő adósságokat hitelmegszavazás által consolidálják; c) normalis időkre az állandó had-létszámot és évi budgetet a kiadások és bevételek közti mérlegrei tekintettel meghatározzák; s végre d) miután ő Fölsége a monarchia közös nagy ügyeinek és érdekeinek intézését illetőleg az eddigelő ellenmondás nélkül gyakorolt felségi jogot népeivel megosztani méltóztatott, az 1848 előtt főnállott status-³⁹ és ministeri conferentia helyett az 1860. oct. 20. s az 1861. febr. 26. legfelsőbb határozványok irányeszméjének szellemében, egy állandó birodalmi tanács szervezésének s hatáskörének terveit véleményezzék.

7. §.

Miután *elvbeli* dualismus teljességgel nem zárja ki a conventionalis tettleges uniót, a korona s birodalmi államkormány részéről e congressusi javaslat ellen emelhető nehézségek nem lehetnek megoldhatlanok; sőt azon roppant erkölcsi s anyagi előnyökkel szemközt, melyeket szerencsés keresztülvitele szülne, szükségkép elenyészniök kell.

A birodalom az ő belbékéjét s külföldöni tekintelyét mintegy varázsütéssel visszanyerné, a trón körülvevé népeitől a hatalom fényében ragyogna; a pénzügyi perplexitások⁴⁰ megszüntével a kereskedés s ipar fölvirágoznék, az adónak fizetése a helyreállott bizalom folytán keletkezett forgalom s kereset által könnyűvé válnék; a pénz olcsóvá válván, a rajta fekvő terhek alatt sínlő [sic] földmivelés föl-emelkedhetnék; a szükséges socialis reformok és investitiók keresztül- s foganatba vételére tér s idő nyílnék; szóval a monarchia mint hamvaiból kikelő phoenix új hatalmas életnek indulna, jövője pedig századokra biztosíthatnék.

37 Expediens (lat.): kiségitő eszköz.

38 Specificus mandatum (lat.): képviselői megbízólevél, egyéni meghatalmazás.

39 Status (lat.): állapot, állam; testület.

40 Perplexitás (lat.): zavar.

S mindez elérettetnek akkor, midőn már minden egyéb expediens dugába dőlt, s a nélkül, hogy a korona, tekintélyének rovására, közzétett elveiből valamit elejteni kényteleníttetnék.

A „*viribus unitis*”⁴¹ legmagasb jelmondat bizonyára csakis életigazsággá válnék, mert a népek lelkébe menne át: az 1860. octob. 20. s az 1861. febr. 26.iki kibocsátványok szelleme s szándoka pedig az ő lényegében megvalósíttatnék.

Tudva van, hogy az⁴² államminister⁴³ az állambudget előterjesztése alkalmával keletkezett viták folytán interpelláltatva, habozott kijelenteni, hogy a birodalmi tanács valódi parlament vagyis döntő vokssal bíró törvényhozó gyülekezet. E habozása mutatja, hogy igen is tudja, hol rejlik a gordiuszi csomó s nem akar kockáztatni lépést, mely minden egyezkedésnek utját vágná. Mást hasonló értelmiségtől, s hazáját buzgón s becsületesen szolgáló államférfiútól nem is várhatnánk.

8. §.

Még kevésbé nyugtalanítók a nehézségek, melyek a javaslat ellen Magyarország által támaszthatnának.

Ezen javaslatban Magyarország nemzetisége s állami önállósága elvileg épen ugy, mint 1848 előtt a status- és ministeri conferentiába kinevezett egyes államférfiak által gyakoroltatott csak, tetemesen gyarapodnék, sőt döntővé válnék.

Egy congressusnak „ad hoc” eszméje a magyarokat nem riaszthatja el. Közös ügyeiket a fejedelmek, a népek, a magántársulatok mind közösen szokták tárgyalni s elvégezni. Mindebben nem rejlik az alárendeltetés, sőt inkább az egyenjogúság, a „nil de nobi, sine nobis”⁴⁴ – s a „nemo a consilio ducis arceatur”-nak⁴⁵ eszméje.

Eleink bizonyára már akkor is, s pedig az országgyűlés határozata alapján gyakorolták ezt, midőn hazánk még nem állott haereditarie⁴⁶ a felséges uralkodó ház alatt. Ladislaus posthumus közös király ügyében Hunyady János és Széchy Dénes primás Magyarország, Podiebrad György Cseh- és Morvaország, Einzinger⁴⁷ Ulrich Austria, Cillei Ulrich Steierország részéről fényes küldöttségek élén jelentek meg Bécsben.

Ha a Deák által szerkesztett felirat „esetről esetre” nem idegenkedik ily közrehatástól, (formáját tüzetesen nem határozza meg): valljon mikor, a birodalom s különösen hazánk mely történeti korszakában fordult elő eset, mely a közös értekezletet és intézkedést sürgőbben követelte volna, mint ezt követeli ma, midőn különben mindenünk, történetünk, koronánk, nemzetiségünk, területünk, mind kockán forognak?

41 Együttes erővel.

42 A névelő ceruzával betoldva.

43 Anton Schmerling lovag.

44 „Semmit sem szabad rólunk nélkülünk”.

45 „Senki se tartassék távol a fejedelem tanácsától”.

46 Öröklődően.

47 Helyesen: Einzinger.

Az esetről esetre ezen önfelajánlás bizonyára csupán azon végzendőkre vonatkozhatik, melyeknél a törvényhozó test közbejötté kívántatik; tehát nem zárja ki az állandó, s időről időre választás alá eső részében megújítandó, csakis tanácsi vagy véleményező hatáskörrel felruházott központi birodalmi organum eszméjét. Hiszen egy ily organum, habár más és szűkebb, egészen a fejedelemtől függő alakban is, de állandóan mindig főállott, [sic!] s kell is mindig állandóan főállania: miután közös, folytonfolyó ügyek, mint például a birodalmi jövedelmek- s költségekről számadások megvizsgálása, továbbá a kereskedelmi, ipari, közlekedési stb. kérdések mindig napirenden lesznek, s az egyes országok sérelme nélkül csakis egy állandó, a birodalom összes képviselőiből alkotott közös organum közbejöttével intéztethetőek el.

Magyarország a felséges Austriai uralkodó ház alatti egész története mutatja, hogy eleink a birodalom közös ügyeinek tárgyalásabani részvételt inkább az ezen tárgyalásokból koronként történt kizáratásukat sérelmesen panaszták, s a fejedelmet kötelezték, hogy törvénycikkelyileg jelentse ki, miszerint jövőre e tanácskozmányokba mindig magyar államférfiakat is meghivand. (Lásd 1741. 11.,⁴⁸ 1790. 17.,⁴⁹ 1792. 8.⁵⁰)

9. §.

Valamint pedig a „*hódítási jogból*” levont jogvesztési (Verwirkt) theoria⁵¹ a javaslat ellenében semmi komoly akadályt sem gördíthet, miután a keresztény jogfogalom szerint a közjogok szellemi tulajdonok, melyek soha el nem idegeníthetők, praescriptio alá sem eshetnek, – az országok urai változhatnak, de a bennelakó népek joga soha el nem enyészhetik, –: úgy másrésről a jogcontinuitas politikai dogmája sem kötheti meg annyira a nemzetnek kezét, hogy sorsáról souverainkép a szükségek szerint ne intézkedhessék. Az igazi jogcontinuitas a jogalkotó fél errevaló jogosultságának constatirozása, elismerése. Egészen a bölcsesség, [sic!] tehát a megfontolás, opportunitás s szabad önelhatározás dolga: a régít akarjuk-e megtartani, vagy azt részben módosítani, vagy egészen új alapot vetni. Ebben a mult generatiók s törvényhozók az élő társadalom akaratát meg nem köthetik, akaratjokat az ő akaratjára fatumként nem erőszakolhatják. Kebelében mindig kell létezni a jogosultságnak, önmagát még az

48 1741. évi 11. tc.: A magyar dolgoknak és ügyeknek a magyarok által való intézéséről. Szövegét ld. Magyar Törvénytar. (= MT) 1740–1835. évi törvénycikkek. Magyarázatokkal és utalásokkal kíséri: Dr. Márkus Dezső. Bp. 1901. 27.

49 1790. évi 17. tc.: Az 1741: 11. cikkely fogantatásáról. Szövege: MT 163–165.

50 1792. évi 8. tc.: Az 1790. évi 17. és 22. cikkely fogantatásáról iránti intézkedésről, valamint arról, hogy a hadbiztossági tisztségek magyarokra ruháztassanak. Szövege: MT 244–247. E törvénycikkeknek mind a latin, mind pedig a magyar szövegében évszámelírás történt a forrásközlés során: tévesen 1791. évinek tüntették fel a hivatkozott korábbi törvényeket.

51 „Magyarország alkotmánya a forradalmi hatalom által nemcsak megtörtetett, s ekként jogilag megsemmisítettett, hanem tényleg is megszűnt.” Anton Schmerling államminiszter 1861. aug. 23-án a birodalmi tanácsban felolvasott nevezetes nyilatkozata a Bach-korszakban már hangoztatott ún. *Rechtverwirkung*, jogeljátszás elméletét újította fel. E szerint Magyarország az

írott törvény ellenére is megmenteni. A zsidók az írott törvény ellenére kihúzták a marhát, mely szombaton a verembe esett: nekünk a politikai dogmatikusok megtiltani akarnák, hogy kihuzzassunk egy egész nemzetet és hazát, ha ezt hasonló szerencsétlenség találta. Nézetem szerint a perlekedő két fél hasonlítanak azon alkuszokhoz, kiknek egyike azt mondja: inkább éhen halok meg, sem mint azon árt fizessem gabnadért, [sic!] a melyet követelsz; a másika pedig viszont hasonló megátalkodással feleli: inkább moly⁵² eméssze meg, sem mint azon áron adjam, melyen te kívánod.

Hol kettőn áll a vásár, ott mind a két félnek meg kell egyeznie.

10. §.

Az egyetlen komolyabb nehézséget képező akadály azon jog volna, melylyel a régi magyar országgyűlés az adó- s ujonczmegajánlást illetőleg bír, s melyről a nemzet jelenleg sem fog ön szabad elhatározásából lemondani. E nehézség azonban önmagától elenyészik, ha egyrészről a domestika, vagyis az egyes tartományok belköltségei a birodalmi adótól elkülönöztetvén amazoknak ő Fölségének felügyelete s helybenhagyása mellett eszközöndő meghatározása, kivetése s beszéde az illető egyes országokra bízatik; a birodalmi adóból s hadiálladékból pedig azon contingens, mely az egyes országokra esik, utólagos megszavazásul ezek országgyűlései elé is terjesztetik, s ez mind annyiszor megtartatik, valányszor e két tárgyra nézve a rendes megállapított számban valamely változtatás válik szükségessé. (Fölösleges talán megemlíteni is, hogy valamint a birodalmi adónak repartíciója s beszéde, úgy a katonai conscriptio s ujonczállítás is ugyanazon politikai hatóságok által fog minden országban végrehajtatni, melyek által a domestika kivetése s beszéde.)

E jogigényre nézve, mely egészen a történeti multban alapszik, a kormány tökéletesen nyugodt lehet. Nem volt s nem is lesz rá eset, hogy, midőn Austria normalis állapotban volt, valamely ország vagy tartomány a kért adót vagy ujonczot megtagadta volna. Ha pedig Austria jövőre ismét nem normalis helyzetbe jutna, ép úgy mint ma, az ő legjobb belátásától fog függni olykép intézkedni, a mint épen lehet. Meg vagyok győződve, hogy ez esetben is sokkal könnyebben fog boldogulni az egyes országgyűlésekkel, mint az összehívott központi mindenható parlamenttel.

11. §.

A Magyarországnak biztosítandó kormányforma, ha egyszer a fő dolgon keresztül estünk, egészen másodrendű kérdés. Miután az állandó birodalmi tanácsban a közkapocsról eléggé gondoskodva lenne, ő Fölsége akár az összes 1848-iki

1848–1849-i forradalommal, a debreceni függetlenségi nyilatkozattal, ill. a trónfosztással megszegté a magyar alkotmány alaptörvényeit, s így eljátszotta nemcsak az 1848-i törvényekhez, hanem az ország alkotmányos önállóságához és az 1848 előtti függetlenségéhez való minden jogát.

– Erről, ill. a kiegészéssel kapcsolatos többi jogvitáról ma is jól használható áttekintést ad: *Sarlós Béla*: A kiegészés magyarországi jogpolitikája. Századok 102(1968) 965–990.

⁵² Ceruzával áthúzva, s fölé írva: zsiszik.

ministeriumot is megadhatja, ha a nemzet ugyan ezt kívánná; magától értvén: hogy a pénzügyminister hatáskörére nézve hasonlítana a régi magyar kamarai elnökhöz, a hadügyminister pedig a volt magyar hadcommando-parancsnokhoz: minél többet az 1848-iki törvény cikkek szintén nem követelnek.

12. §.

Az eljárás rendjére nézve: a kettős országgyűlés által kiküldendő kettős deputatiók értekezleteitől semmi eredményt nem várok, hogy ne is említsem, miként e javaslat nagyon is eltér az ő Fölsége által mind az 1860. oct. 20. diplomában, mind pedig az 1861. febr. 26. patensben kijelölt út- s módtól.

Részemről tehát⁵³ a következő rendszert vélném megtartandónak:

Az államministerrel eszközölt egyetértés s ő Fölségének e programhozi hozzájárulása után Magyarországon országgyűlés hivatnék össze.

A jelenlegi kormány gondjaihoz tartoznék a választásokra hatni (miképen? erről külön egy más alkalommal), hogy a program többséget nyerjen.

Az országgyűlés első teendője egy felirat lenne, melyben készségét fejezve ki a birodalom közügyeinek végelrendezésében részt venni, kéréni ő Fölségét, hogy e végre a birodalmi tanácsnak ez egyszer kivételesen birodalmi tanácscsa „ad hoc” leendő alakulását elrendelni s ebbe hű magyarjait (az itt tüzetesen elsorolandó s főnebb előadott problémák megoldásául) legkegyelmesebben meghívni méltóztassék.

A kegyelmes válasz megérkezvén, a képviselők a birodalmi tanácsba haladéknélkül megválasztatnának, mandatummal ellátatnának; aztán a tanács azon végzeményei, melyek a közügyek új rendjét illetik, ő Fölségével egyetértőleg az országgyűlés által elfogadtatván,⁵⁴ az inaugurális⁵⁵ diplomába alaptörvényül, a többi főnállókkal együtt fölvetetnének a melyre is ő Fölsége s az országgyűlés a hitet letevén, ő Fölsége megkoronáztatnék.

Ha valljon a monarchia többi részeire nézve a jelenlegi tanács maradjon-e meg, vagy pedig új választások történjenek: ez egészen a birodalmi kormány megítélésére volna bízandó. Ha a jelenlegi többség a célba vett tervnek megnyerettethetők: maradhat, – ellenesetben új választások lennének elrendelendőek.

13. §.

Koronázás után az országgyűlés a honnak mindennemű belügyeivel, melyeknek neve legio, de multhatlanul öncoordinatiójával és az⁵⁶ új közigazgatási rendszer kidolgozásával, logikai összefüggésben az elfogadott fő kormányelvel foglalkoznék: a mire tehát készülni kellene. De mielőtt ez megtörténhessék, előbb a javaslatban érintett elvkérdésekkel kell tisztába jönni.

⁵³ E szó ceruzával betoldva.

⁵⁴ E szó ceruzával betoldva.

⁵⁵ Beiktatott.

⁵⁶ Az utóbbi három szó ceruzával betoldva.

JÁNOS SZULOVSKY

„PHOENIX RISING OUT OF ASHES”

JÁNOS DANIELIK'S CONCEPTION ON THE COMPROMISE IN 1862

In the second third of the 19th century, János Danielik, the canon of Eger and titular bishop of Pristine, was one of the éminence grises of the Roman Catholic Church in Hungary. Being loyal to the Habsburg dynasty, he turned against the Hungarian revolution and war of independence of 1848–1849. Nevertheless, following the suppression he regularly aired Hungary's grievances in the periodical *Religio* in an indirect and guarded way. In 1851 the military tribunal sentenced him to two months in prison because of his troublesome writings. Due to the vilification, his former point of view changed, and the Hungarian public opinion regarded him as a national martyr. At this time, even Zsigmond Kemény took notice of him, and under his inspiration Danielik's world conception underwent a complete change. The canon of Eger, living in the capital city, became a public character of national fame. From the beginning of the 1850's he liked to move in secular and political circles. In consequence, a far-reaching network of social and political connections backed up him at the beginning of 1862, when he formulated his political program for “the ultimate settling of the Empire's public affairs with the participation of all nations of Austria”. He drew up the existing situation and the required steps in 13 points. He designated his suggestion as rational and expedient, because “it guarantees the unity of the empire and every right of Hungary, as well; it harmonizes the laws, and all this is reached without forcing the emperor to make a special compromise”.

He considered the question of the financial affairs of the empire to be the key issue, and he believed that if it would be solved, the form of the government would be a side issue, and then Francis Joseph would probably let the nation keep all the ministries of 1848. According to his diagnosis, the existing rump imperial council did not have enough influence to be able to redress its credit. Instead, it was necessary to convene a congress providing utter legitimacy, which would include the representatives of every nation of the empire. That kind of “ad hoc imperial council” would be vested with enough power to take the necessary measures in connection with the increased public debt. After putting this matter in order, according to Danielik's vision, prosperity would occur almost in every respect, and “the monarchy, as a phoenix rising out of ashes, would strike out for a new and great life, and her future would be insured for centuries”.

The program, which was handed in April of 1862, was answered in the very same month. According to the given reason on which the refusal was based, the Reichsrat, i.e. the Imperial Council was an existing institution; therefore it could not be convened in ad hoc way. The negative response did not discourage him. He kept on looking for and establishing further contacts. Definitely, this kind of activity fostered him to become the mediator between Baron Antal Augusz, the man who was entrusted by the Imperial Court of Vienna after certain investigating negotiations, and Ferenc Deák, the head of the Hungarian opposition, in the winter of 1865. These secret negotiations led finally to the Austro–Hungarian Compromise.